

ИСТОРИЧЕСКИЯТ „ПОХОД“ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА В ПРОСТРАНСТВОТО НА ЛИБЕРАЛНИЯ И ДЪРЖАВНИЯ КАПИТАЛИЗЪМ

Георги Найденов, Калоян Харалампиев¹

Въведение. Тема и мотиви на изследването

Изследването на историческия „поход“ на българската икономика в пространството на либералния и държавния капитализъм стъпва върху **результатите на успешно защитения и издаден като монография университетски проект:** „Клъстерите капитализъм (типология и динамика на капиталистическите икономики)“ с ръководител проф. д.с.н. Георги Найденов през 2009 – 2011 г. – договор № НИД 21.03-2/2009 г., който е предоставен за свободно ползване в Интернет чрез сайта на УНСС.

Този нов тип изследване на видовете капитализъм от една страна се опира на научната традиция. В основата му стои традиционното разграничаване на видовете капитализъм чрез дихотомията „либерален капитализъм – държавен капитализъм“. Обществата с либерален капитализъм са тези, в които държавният сектор има сравнително малък дял в националната икономика и държавна намеса в икономическите процеси е минимизирана. Обществата на държавния капитализъм са тези, в които държавният сектор е основен в националната икономика и държавата има силна роля в регулирането на икономическите процеси. От друга страна, този подход новаторски прилага статистически методи – клъстерен анализ, за да установи видовете капитализъм. Това е напълно нов подход към типологизацията на видовете капитализъм. **За пръв път типологизацията се извършва по индуктивен, а не по дедуктивен път.**²

Резултатите от този нов подход са впечатляващи.

Изследвайки глобално, чрез обхващане на колкото се може повече страни, и темпорално, обхващайки колкото се може по-продължителен период на националните икономики, се установява наличието в историческото развитие на човечеството на 12 клъстера на капиталистическия начин на производство. Те възникват по различно време, имат различна продължителност. Всеки един от

¹ Георги Найденов е доктор на социологическите науки, професор в катедра „Икономическа социология“ на УНСС; сл. тел.: 81-95-454, e-mail: naidenov@tu-sofia.bg, naidenov@unwe.bg; Калоян Харалампиев е доктор, доцент в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

² Освен това голямо изследване сме използвали и резултатите на изследване: „Българската „социалистическа“ държавна собственост – политикономически анализ“ НИД 1-16/2011, което също е издадено като монография от Издателски комплекс – УНСС през 2015 г.

тях има „ядро“, тоест национални икономики, които постоянно присъстват в историческото развитие на клъстера. Но в същото време всеки клъстер „пулсира“. Едни страни се „вливат“, а други напускат един или друг клъстер. Самите клъстери се „движат“ и „местят“ в пространството на държавния и на либералния капитализъм.

Този начин на разкриване на видовете капитализъм утвърждава разбирането, че различните страни и региони, реализират прехода от традиционно, патриархално общество към съвременното капиталистическо общество по специфичен начин. Той показва, че съществуват различни видове капитализъм и че всеки от тях е **естествен** и **автентичен** за страните и регионите, където се извършва този преход. Тоест, чрез този подход се опровергава разбирането, че „западният“ капитализъм е единствено „автентичен“, автохтонен и естествен, и че развитието на страните от втория и третия ешелон на капитализма е успешно тогава, когато в голяма степен наподобяваше развитието на страните от първия ешелон на капитализма.

След приключването на проекта намерихме **нов софтуер – gapminder, чрез който можем по-прецизно да проследяваме движението на отделна страна в пространството на държавния и либералния капитализъм.**¹ Това ни мотивира да направим изследване на българската икономика – на нейният исторически „поход“ в пространството на либералния и държавния капитализъм

Най-напред, макар и накратко, ще разгледаме основата, на която стъпваме. Който иска по-подробна информация, може да прегледа издадената монография. Има я и в Библиотеката, и в сайта на УНСС.

1. Откъде тръгваме? Кои са основните типове (видове) капитализъм?

1.1. Най-напред представяме резултатите от статистическата обработка на трите основни индикатора – основни типове капитализъм, получени чрез клъстеризацията в университетския проект.² Определихме **броя на клъстерите и принадлежността на всяка отделна държава към конкретен клъстер с помощта на йерархичен клъстерен анализ по метода на междугруповото свързване на базата на три индикатора – „БВП на глава от населението“, „Дял на държавния сектор в националната икономика“ и „Дял на БВП, разпределян от държавата“.** Като контролен метод и за визуализация на клъстерите сме използвали многомерно скалиране. В Приложение 3 на монографията сме показали дендрограмите на йерархичния клъстерен анализ и графиките на многомерното скалиране.

¹ www.gapminder.org. Ние използваме версията, която е свободно достъпна в Google и позволява да работим с наши собствени данни.

² Относно методиката на изследването виж: Найденов, Г., К. Харалампиев, В. Проданов, П. Пачкова, Клъстерите на капитализма, Типология и динамика на капиталистическите икономики, ИК – УНСС, С., 2012, стр. 15-18.

След това определихме степента на либерален/държавен капитализъм. За целта използвахме изчислените средни стойности по два от индикаторите – „Дял на държавния сектор в националната икономика“ и „Дял на БВП, разпределян от държавата“. Степента на либерален/държавен капитализъм беше определяна относително – държавата с най-ниски средни стойности по двата индикатора получаваше стойност 1Л, а държавата с най-високи средни стойности по двата индикатора получаваше стойност 1Д¹. Междинните стойности означавахме с 2Л, 3Л и т.н. или съответно 2Д, 3Д и т.н. В този смисъл скалата за определяне на степента на либерален/държавен капитализъм е ординална, т.е. тя показва различие и подредба на клъстерите, но не може да измерва дистанциите между тях.

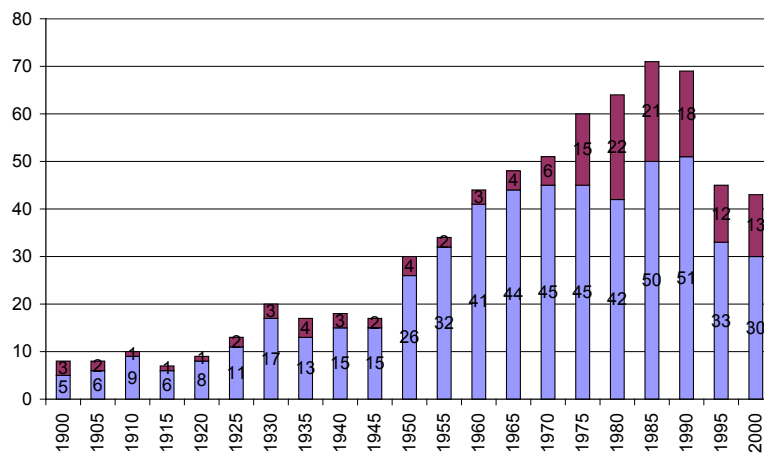
През 2014 год. започнахме нов университетски проект, който е продължение на първия. Темата му е: „Идентификация и сравнителен анализ на видовете държавен и видовете либерален капитализъм (на основата на клъстерния анализ)“.² В него прецизирахме оценката на степента на либералност или държавност на капитализма, като използвахме инструментариум от аналитичната геометрия. Най-напред изчислихме разстоянията между всеки два клъстерни центъра, а след това изчисляваме ъглите между векторите от общия център към центровете на всеки два клъстера. В Таблица 1 сме отразили прецизираните оценки. Промените са малко – общо 20. На фона на всичките 123 разглеждани случаи това представлява 16,2%. От самите промени в един случай (5%) сме променили идентификацията на клъстер от държавен на либерален капитализъм, в три случая (15%) сме променили идентификацията от либерален на държавен капитализъм, а в останалите 16 случая (80%) сме потвърдили идентификацията като държавен капитализъм и само сме променили степента му.

Ето накратко резултатите от първото изследване. Те са публикувани в издадената монография. Периодът, за който открихме достатъчно дълги редове от статистически данни за един минимум от държави, е от 1900 до 2005 година. Стъпката, която използваме, е от 5 години. В резултат на комбинирането на

¹ Логиката на относителното определяне на степента на либерален/държавен капитализъм е подчинена на историческия контекст. Напълно е възможно един клъстер да има средна стойност по двата индикатора, която от съвременна гледна точка да изглежда много ниска и, следователно, да показва либерален капитализъм, но за конкретния исторически период това да е клъстерът с най-висока държавна намеса и до този исторически момент да не са били наблюдавани толкова високи стойности на индикаторите. В този смисъл това е клъстерът с висока степен на държавен капитализъм. Например, през 1900 г. като 1Д сме определили клъстера „Япония“, защото 14,3% от БВП се разпределя от държавата, което от съвременна гледна точка изглежда много либерално (за сравнение – през 2005 г. в клъстера „САЩ“ 17,6% от БВП се разпределят от държавата, което го прави 1Л), но на фона на останалите клъстери през 1900 г. „Япония“ е клъстерът с най-силна държавна намеса.

² НИД 1/11 2014 г.

наличните данни за трите индикатора се получава следното разпределение на държавите, за които имаме данни, по години¹:

Фигура 1. Брой държави, за които има данни и по трите индикатора, по години

В резултат на клъстеризацията за всяка от 22-те фиксирани години се получава от четири до десет клъстера. Във всеки клъстер има от една до 34 държави.²

Установихме, че има ядра от държави (или една държава – клъстер), които „протичат“ последователно за по-продължителен или сравнително по-кратък период от време през тези 22 фиксирани години.³ **„Течейки“ във времето, тези ядра „привличат“ други държави, или – обратно, някои държави „бягат“ от техния клъстер. Идентифицирахме дванадесет такива „случая“.** Считаме, че тези „случаи“ са разгръщащи се във времето **самобитни видове капитализъм**. Това са дванадесет клъстера, които „пулсират“ във времето. **Условно обозначихме тези клъстери като:** *Първи „западноевропейски“ клъстер; Втори „западноевропейски“ клъстер; Първи „латиноамерикански“ клъстер; Втори „латиноамерикански“ клъстер; Първи „източноевропейски“ клъстер; Втори „източноевропейски клъстер“; „САЩ“; „Япония“; Първи „арабски“*

¹ През 2010 г. основната ни задача беше набиране на статистическа информация по трите основни индикатора. Броят държави, за които събрахме данни от НСИ, интернет и командировка в Манхайм, са отразени в долната част на графиката. През 2011 и 2012 г. реализирахме още две командировки. Броят на държавите, за които набрахме допълнителна информация, е отразен в горната част на графиката.

² Самата клъстеризация може да се види в Приложение 3 на монографията.

³ В началото опитахме анализ на клъстери, определени единствено на основата на дихотомията „либерален“ и „държавен“ капитализъм. При този подход обаче се установи, че няма исторически континуитет на присъствието на държавите в двата клъстера. (Виж Приложение 4 на монографията!) Убедихме се, че този подход не е ползотворен. Затова използваме представения по-нататък подход, при който се проследява историческата приемственост на клъстерите на основата на „пулсациите“ около ядра държави.

клъстер; *Втори „арабски“ клъстер; Първи клъстер на развиващите се страни; Втори клъстер на развиващите се страни.*¹ (Виж Таблица 1.)

Обозначенията „първи“ и „втори“ са свързани с: а) по-ранно или по-късно появяване във времето; б) по-голяма или по-малка продължителност.

Таблица 1². Видове клъстери на капитализма по място и време

Клъстер	1900	1905	1910	1915
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Аржентина, Германия, Дания, Канада	2Л Аржентина, Германия, Дания	2Л Аржентина, Германия, Дания, Канада, Франция	2Л Аржентина, Дания
Втори „западноевропейски“ клъстер	2Д Франция	3Д Франция		
Първи „латиноамерикански“ клъстер	3Д Бразилия	2Д Бразилия	3Л Бразилия	2Д/3Л ¹ Бразилия, Япония

¹ В тези условни наименования използваме кавички, за да укажем следното:

- когато наименованието на клъстера е събирателно, като например *Първи „западноевропейски“ клъстер*, кавичките показват, че в този клъстер влизат и държави извън обозначения географски регион. (В конкретния пример това са най-често Австралия, Нова Зеландия и Канада.)
- когато наименованието на клъстера се състои от името на една единствена държава, като например „САЩ“, кавичките показват, че тази държава е само ядрото на клъстера, а през годините в него се включват и други държави. (В конкретния пример заедно със САЩ често се появяват Австралия и Швейцария.)

² В първото изследване за всеки клъстер, за всяка от фиксираните години, сме дали и обозначение с една буква – Л или Д, и едно число. Буквата Л означава, че капитализмът в дадения клъстер, тоест в дадената група страни, е **либерален**. Става дума за **икономическа** политика и практика (реалност), а не за политически режим. Буквата Д означава **държавен капитализъм**, тоест максимализация на участие на държавата в икономическия живот. Числото показва степента, в която съответният клъстер е „либерален капитализъм“ или „държавен капитализъм“. Колкото числото е по-ниско, толкова в по-висока степен капитализмът е либерален или държавен. Степента е определяна не чрез абсолютни, а чрез относителни критерии. Тоест единият полюс е обозначаван като либерален, а другият като държавен и след това са типологизирани всички междинни случаи. Това означава обаче, че през дадена година е възможно държавите, обозначени като държавен капитализъм, всъщност да са доста либерални по абсолютни критерии, но са определени като държавен капитализъм, защото са по-малко либерални от държавите, обозначени като либерален капитализъм. Или обратното.

Продължение

Втори латиноамерикански“ клъстер			1Д Чили	1Д Чили
Първи „източноевропейски“ клъстер				
Втори „източноевропейски“ клъстер				
„САЩ“	1Л САЩ	1Л Австралия, САЩ	1Л Австралия, САЩ	1Л Австралия, САЩ
„Япония“	1Д Япония	1Д Япония	2Д Япония	
Първи „арабски“ клъстер				
Втори „арабски“ клъстер				
Първи клъстер на развиващите се страни				
Втори клъстер на развиващите се страни				

Продължение

Клъстер	1920	1925	1930	1935
1	2	3	4	5
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Аржентина, Дания, Канада, Франция	2Л Аржентина, Германия, Дания, Франция	1Л Австралия, Аржентина, Белгия, Германия, Дания, Канада, САЩ, Франция, Швейцария	3Д/3Л Аржентина, Белгия, Германия, Канада, Финландия, Франция
Втори „западноевропейски“ клъстер				

Продължение

1	2		4	5
Първи „латиноамерикански“ клъстер	3Л Бразилия, Япония	3Л/2Л Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	2Л Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас
Втори „латиноамерикански“ клъстер	1Д Чили	1Д Чили	2Д Чили	
Първи „източноевропейски“ клъстер			1Д СССР	
Втори „източноевропейски“ клъстер				2Д Унгария
„САЩ“	1Л Австралия, САЩ	1Л Австралия, САЩ		1Л Австралия, Дания, САЩ, Швейцария
„Япония“				1Д Япония
Първи „арабски“ клъстер				
Втори „арабски“ клъстер				
Първи клъстер на развиващите се страни				
Втори клъстер на развиващите се страни				

Продължение

Клъстер	1940	1945	1950
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Австралия, Дания, Канада, САЩ, Швейцария	2Л Австралия, Швейцария	2Л Австралия, Венецуела, Дания, Канада, Нова Зеландия, САЩ, Швейцария
Втори „западноевропейски“ клъстер			3Л Австрия, Аржентина, Белгия, Германия, Финландия, Франция, Чили
Първи „латиноамерикански“ клъстер	3Л Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	1Л Аржентина, Бразилия, Гватемала, Дания, Еквадор, Колумбия, Куба, Мексико, Перу, Хондурас, Чили	1Л Боливия, Бразилия, Гватемала, Еквадор, Колумбия, Коста Рика, Куба, Мексико, Панама, Перу, Пуерто Рико, Хондурас
Втори „латиноамерикански“ клъстер	1Л Аржентина, Гватемала, Финландия, Чили		
Първи „източноевропейски“ клъстер	1Д СССР		1Д СССР
Втори „източноевропейски“ клъстер		1Д България	2Д Доминиканска република, Полша
„САЩ“		2Д/3Л Канада, САЩ, Финландия	
„Япония“	2Д Унгария, Япония		3Д Япония
Първи „арабски“ клъстер			
Втори „арабски“ клъстер			
Първи клъстер на развиващите се страни			
Втори клъстер на развиващите се страни			

Продължение

Клъстер	1955	1960
Първи „западноевропейски“ клъстер	4Л Австралия, Венецуела, Дания, Канада, Нова Зеландия	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Дания, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия, Швеция
Втори „западноевропейски“ клъстер	3Л Австрия, Аржентина, Белгия, Германия, Уругвай, Финландия, Франция, Чили	
Първи „латиноамерикански“ клъстер	1Л Боливия, Бразилия, Гватемала, Еквадор, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Панама, Перу, Пуерто Рико, Салвадор, Хондурас, Япония	1Л Аржентина, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Еквадор, Иран, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас, Чили, Япония
Втори „латиноамерикански“ клъстер	2Д Алжир, Доминиканска република, Куба	
Първи „източноевропейски“ клъстер	1Д България, Полша, СССР	1Д България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия
Втори „източноевропейски“ клъстер		
„САЩ“	2Л САЩ, Швейцария	2Л САЩ, Швейцария
„Япония“		
Първи „арабски“ клъстер		
Втори „арабски“ клъстер		
Първи клъстер на развиващите се страни		
Втори клъстер на развиващите се страни		

Продължение

Клъстер	1965
Първи „западноевропейски“ клъстер	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Венецуела, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия, Швеция
Втори „западноевропейски“ клъстер	
Първи „латиноамерикански“ клъстер	1Л Аржентина, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Еквадор, Иран, Испания, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас, Чили
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	1Д България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия
Втори „източноевропейски“ клъстер	
„САЩ“	2Л САЩ, Швейцария
„Япония“	4Л Япония
Първи „арабски“ клъстер	
Втори „арабски“ клъстер	
Първи клъстер на развиващите се страни	
Втори клъстер на развиващите се страни	2Д Етиопия
Клъстер	1970
Първи „западноевропейски“ клъстер	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Венецуела, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Финландия, Франция, Холандия, Швеция, Япония
Втори „западноевропейски“ клъстер	

Продължение

1	2
Първи „латиноамерикански“ клъстер	2Л Аржентина, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Еквадор, Ирландия, Испания, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас, Чили
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	2Д Полша, СССР, Чехословакия
Втори „източноевропейски“ клъстер	1Д България
„САЩ“	1Л САЩ, Швейцария
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	3Д/4Д Иран, Сирия
Втори „арабски“ клъстер	
Първи клъстер на развиващите се страни	4Д/3Д Алжир, Етиопия, Индия, Ирак
Втори клъстер на развиващите се страни	

Продължение

Клъстер	1975
1	2
Първи „западноевропейски“ клъстер	3Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Венецуела, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швеция, Япония
Втори „западноевропейски“ клъстер	1Л Швейцария
Първи „латиноамерикански“ клъстер	2Л Аржентина, Бирма, Боливия, Бразилия, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Еквадор, Ирландия, Испания, Колумбия, Коста Рика, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Турция, Уругвай, Хондурас

Продължение

1	2
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	2Д Полша, СССР, Чехословакия
Втори „източноевропейски“ клъстер	1Д България
„САЩ“	
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	3Д/5Д Иран, Оман, Сирия
Втори „арабски“ клъстер	3Д Кувейт
Първи клъстер на развиващите се страни	5Д/4Д Алжир, Гана, Египет, Етиопия, Заир, Индия, Ирак, Кения, Китай, Тунис, Чили
Втори клъстер на развиващите се страни	
Клъстер	1980
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Австралия, Австрия, Великобритания, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция, Япония
Втори „западноевропейски“ клъстер	
Първи „латиноамерикански“ клъстер	1Л Аржентина, Бирма, Боливия, Бразилия, Венецуела, Гватемала, Гърция, Доминиканска република, Египет, Еквадор, Заир, Испания, Йемен, Китай, Колумбия, Коста Рика, Мадагаскар, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Пуерто Рико, Салвадор, Уругвай, Хондурас, Чили, ЮАР
Втори „латиноамерикански“ клъстер	

Продължение

1	2
Първи „източноевропейски“ клъстер	2Д Полша, СССР, Унгария, Чехословакия
Втори „източноевропейски“ клъстер	1Д България
„САЩ“	
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	6Д Алжир, Кения, Оман, Тунис
Втори „арабски“ клъстер	
Първи клъстер на развиващите се страни	6Д/5Д Гана, Индия, Сомалия, Судан
Втори клъстер на развиващите се страни	4Д Етиопия, Ирак, Йордания, Конго

Продължение

Клъстер	1985
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Дания, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция, Япония
Втори „западноевропейски“ клъстер	
Първи „латиноамерикански“ клъстер	1Л Аржентина, Бирма, Боливия, Бразилия, Венецуела, Гватемала, Доминиканска република, Еквадор, Заир, Зимбабве, Иран, Испания, Камерун, Китай, Колумбия, Коста Рика, Мавриций, Мадагаскар, Малави, Мароко, Мексико, Панама, Парагвай, Перу, Португалия, Салвадор, Тайланд, Турция, Уругвай, Филипини, Хондурас, Чили, ЮАР, Южна Корея
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	2Д СССР
Втори „източноевропейски“ клъстер	1Д България
„САЩ“	

Продължение

1	2
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	6Д Алжир, Египет, Йордания, Конго, Либия, Никарагуа, Полша, Тунис
Втори „арабски“ клъстер	8Д Гърция, Кувейт, Оман
Първи клъстер на развиващите се страни	8Д/5Д Индия, Йемен, Кения, Танзания
Втори клъстер на развиващите се страни	6Д/4Д Етиопия

Продължение

Клъстер	1990
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Австралия, Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Дания, Ирландия, Италия, Канада, Нова Зеландия, Норвегия, Саудитска арабия, САЩ, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция, Япония
Втори „западноевропейски“ клъстер	3Д/6Д Гърция
Първи „латиноамерикански“ клъстер	1Л Аржентина, Бенин, Боливия, Бразилия, Венецуела, Гватемала, Доминиканска република, Еквадор, Заир, Зимбабве, Иран, Камерун, Китай, Колумбия, Коста Рика, Мавриций, Мадагаскар, Малави, Мароко, Мексико, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Салвадор, Сирия, Тайланд, Турция, Уругвай, Филипини, Хондурас, Чили, Шри Ланка, ЮАР
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	1Д Полша, Русия
Втори „източноевропейски“ клъстер	2Д Чехословакия
„САЩ“	
„Япония“	

Продължение

1	2
Първи „арабски“ клъстер	5Д Алжир, Йемен, Йордания
Втори „арабски“ клъстер	6Д/7Д Кувейт, Оман
Първи клъстер на развиващите се страни	7Д/4Д Бирма, Виетнам, Египет, Индия, Кения, Танзания
Втори клъстер на развиващите се страни	3Д Етиопия
Клъстер	1995
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Австралия, Австрия, Великобритания, Дания, Израел, Ирландия, Испания, Италия, Канада, Мавриций, Нова Зеландия, Норвегия, Оман, Португалия, САЩ, Финландия, Холандия, Швейцария
Втори „западноевропейски“ клъстер	3Д/4Д Швеция
Първи „латиноамерикански“ клъстер	
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	4Д/5Д Алжир, България, Кения, Русия
Втори „източноевропейски“ клъстер	
„САЩ“	
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	3Д/2Д Египет, Тунис
Втори „арабски“ клъстер	
Първи клъстер на развиващите се страни	2Д/3Д Бирма, Индия
Втори клъстер на развиващите се страни	1Д Етиопия

Продължение

Клъстер	2000
Първи „западноевропейски“ клъстер	2Л Австралия, Великобритания, Дания, Ирландия, Италия, Канада, Нова Зеландия, САЩ, Холандия, Швейцария, Швеция
Втори „западноевропейски“ клъстер	8Д Австрия, Израел, Португалия
Първи „латиноамерикански“ клъстер	
Втори „латиноамерикански“ клъстер	
Първи „източноевропейски“ клъстер	4Д/6Д Чехия
Втори „източноевропейски“ клъстер	2Д/3Д България
„САЩ“	
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	4Д Алжир
Втори „арабски“ клъстер	
Първи клъстер на развиващите се страни	1Д Индия
Втори клъстер на развиващите се страни	4Л/7Д Египет, Етиопия, Иран, Йордания, Кения, Нигерия, Полша, Русия, Сирия, Унгария, ЮАР
Клъстер	2005
Първи „западноевропейски“ клъстер	
Втори „западноевропейски“ клъстер	
Първи „латиноамерикански“ клъстер	
Втори „латиноамерикански“ клъстер	

Продължение

1	2
Първи „източноевропейски“ клъстер	3Д Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия
Втори „източноевропейски“ клъстер	
„САЩ“	1Л САЩ
„Япония“	
Първи „арабски“ клъстер	
Втори „арабски“ клъстер	
Първи клъстер на развиващите се страни	1Д Индия
Втори клъстер на развиващите се страни	2Д Етиопия

1.2. Какво в най-общ план може да се каже за резултатите от клъстерния анализ?

Най-напред, трябва да отбележим следните „явления“, които се забелязват при клъстеризацията:

а) Има **клъстери с много голяма продължителност и устойчивост във времето**. В голяма степен това се определя от наличността на статистически данни. **Най-устойчив и продължителен във времето е Първи „западно-европейски“ клъстер**. И това е естествено. Защото капиталистическият начин на производство се е развил най-напред в Западна Европа. Съответно именно там най-рано и успешно се събира статистическа информация.

Друг подобен със своята продължителност и устойчивост във времето е **Първи „латиноамерикански“ клъстер**. През първото десетилетие на XX век той се състои само от една страна – Бразилия. Но след това „набъбва“ и до 1990 г., включително, е най-многобройният клъстер – включва най-много страни. След 1990 г. обаче ситуацията става твърде сложна. Дали поради „нежните“ революции в Европа, или поради политиката на „неолиберализъм“ в много латиноамерикански държави, или пък поради някои други причини, става силна „мешавица“ в съдържанието на клъстерите. Има основание един от тях да се счита за същия клъстер в периода 1995-2005 година. Но влизащите в него държави са много различни от тези в 1990 година. Например през 1995 г. това са Еквадор,

Зимбабве, Иран, Йордания, Китай, Коста Рика, Мароко, Перу, Полша, Сирия, Тайланд, Филипини, Чили, Шри Ланка, ЮАР. Ето защо на този етап се въздържа да твърдим с определеност, че именно това е Първи „латиноамерикански“ клъстер. Но дори и изключвайки периода 1995-2005 г., със сигурност можем да определим Първи „латиноамерикански“ клъстер като един от тези с най-голяма продължителност и устойчивост във времето.

б) Има държави, които за относително продължителен период са самостоятелен клъстер. Такава държава-клъстер е например Япония. Японският самобитен вид капитализъм може да се проследи от 1900 година. До 1965 г. този вид капитализъм по-често се състои само от Япония. Изключение е 1940 г., когато в него влиза и Унгария. Когато този клъстер се „влива“ в друг клъстер през този период, то този „по-моощен“ клъстер е Първи „латиноамерикански“ клъстер. От 1970 г. Япония не е отделен клъстер, а най-често е част от Първи „западноевропейски“ клъстер.

Като самобитен вид капитализъм можем да определим и клъстера-държава „САЩ“. През първата половина на XX век Съединените американски щати са клъстер най-често заедно с Австралия. През втората половина на XX век са клъстер най-често заедно с Швейцария. Има два случая, когато САЩ сами по себе си са клъстер – 1900 и 2005 година. От 1975 г. те вече неизменно принадлежат към Първи „западноевропейски“ клъстер. Това е много интересно явление – двете най-развити държави в последните десетилетия на XX век – САЩ и Япония, и Първи „западноевропейски“ клъстер уеднаквяват начина си на производство и стават един и същи вид капитализъм.

България също за един сравнително продължителен период – 15 години, е държава-клъстер: от 1970 до 1985 година. Тогава тя самостоятелно представлява Втори „източноевропейски“ клъстер. Преди това – през 1945 г., пак е била държава-клъстер (Втори „източноевропейски“ клъстер). Подобен случай е и Етиопия. Можем ли да определим икономическото развитие на тези две държави като самобитен вид капитализъм? За България – със сигурност – не можем! Но за Етиопия си заслужава да се помисли. Защото от девет фиксирани точки с данни в пет от тях тя е самостоятелен представител на Втори клъстер на развиващите се страни.

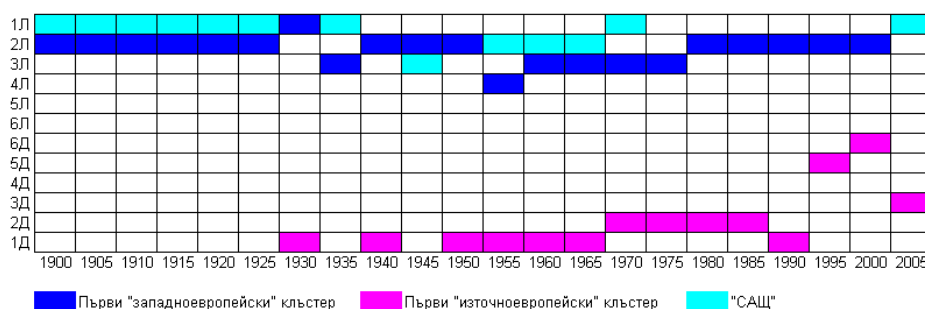
в) Има **три вида, или може да се каже равнища на „пулсации“, тоест на „прескачане“ на държави и на клъстери.**

- Първото, най-ниското ниво е, когато държава „прескача“ от един клъстер в друг клъстер.¹ Например Австралия от 1905 до 1925 година е в клъстера „САЩ“. През 1930 година тя „прескача“ в Първи „западноевропейски“ клъстер.

¹ Може би в случая е по-точно да се говори за акт на „влизване“ или „излизане“ от клъстера, защото не винаги едното е задължително свързано с другото. Допълнителен аргумент за подобен тип разглеждане е, че подобно явление има и при клъстерите – един клъстер може да „изчезне“, без да се е „влиял“ в друг клъстер. Такива клъстери „угасват“ във времето, просто защото по едни или други причини **обективно се разпадат** – държавите от „ядрото“ от един момент се развиват по различен начин.

- Следващото ниво е, когато един клъстер се движи и променя разположението си в пространството на либералния и държавния капитализъм, но без да губи характера си като либерален или държавен капитализъм. Например степента на либерализъм на Първи „западноевропейски“ клъстер от началото на XX век до 1950 г. е 2Л (с изключение на 1930 и 1935 г.).¹ Обаче през 1955 г. степента на либерализъм при него съществено се намалява – става 4Л, а след това 3Л. Чак през 1980 г. либерализмът му се засилва и става отново 2Л.

- Подобно „прескачане“ – в рамките на либералния или държавния капитализъм, има и когато една държава-клъстер, променяйки начина си на производство, се „влива“ в друг клъстер, като това е съпътствано с промяна на степента на либерализъм или на държавен капитализъм.² Например клъстерът „САЩ“ през 1970 г. е самостоятелен – с най-висока степен на либерализъм – 1Л. Промените в начина на производство в следващите пет години водят до това, че през 1975 г. той се „влива“ в Първи „западноевропейски“ клъстер, чиято степен на либерализъм е значително по-малка – 3Л. (Виж Фигура 2.)

Фигура 2. Динамика на степента на либерализъм и държавен капитализъм на Първи „западноевропейски“ клъстер, Първи „източноевропейски“ клъстер и клъстера „САЩ“.

- Третото ниво на „прескачане“ е, когато един клъстер променя характера си и се „движи“ от единия към другия край на клъстерното пространство – тоест от либерален се превръща в държавен капитализъм или обратното. Например икономиката на клъстера „Япония“ през първата половина на XX век се развива като държавен капитализъм. От 1960 г. неговата икономика в качество-

¹ Ако направим съпоставка например със степента на либерализъм на клъстера „САЩ“, можем да кажем, че видът капитализъм при Първи „западноевропейски“ клъстер е една степен по-малко либерален, отколкото на клъстера „САЩ“ в същия период, при който той е 1Л.

² Впрочем държавата-клъстер затова и се „влива“ в друг клъстер, защото в предходния период степента на либерализъм или държавен капитализъм при нея вече се е променила.

то му на самостоятелен клъстер или на клъстер, „влял“ се в друг клъстер, вече се развива като либерален капитализъм.

г) В разгръщащите се във времето 22 точки на клъстеризация има няколко точки, през които начинът на производство се променя съществено в глобален мащаб. Съответно съществено се променят и видовете икономики и влизащите в състава на клъстерите държави. Изследването на тези точки и промените във видовете капитализъм е отделен въпрос, който заслужава специално внимание. Тук искаме да обърнем внимание единствено на това, че такава точка е 1990 година. Вече казахме, че по редица причини – например „нежните“ революции в „социалистическите“ страни, влиянието на „неолибералните“ икономически политики¹ и пр., след 1990 г. настъпват сериозни промени в състава на клъстерите. „Мешавицата“ е толкова голяма, че на този етап **ние много предпазливо идентифицираме клъстерите**. За нас идентифицирането на клъстерите от 1995 г. нататък е предизвикателство за бъдеща сериозна работа.

д) Какво може да се каже относно „предпочитанията“ на клъстерите към либералния и държавния капитализъм?

- Капиталистическите икономики на три клъстера през почти целия XX век се развиват като либерални икономики. Това са клъстерите Първи „западноевропейски“ и Първи „латиноамерикански“, както и клъстерът „САЩ“.²

- През първата половина на XX век клъстерите, икономиките на които се развиват като държавен капитализъм, като брой са равностойни на тези клъстери, икономиките на които се развиват като либерален капитализъм.³ Подобно е положението и през втората половина на XX век. Но през втората половина на века има редица особености. Например тази, че **след 1970 г.** постепенно броят на клъстерите, икономиките на които се развиват като държавен капитализъм, започва да преобладава над броя на тези, икономиките на които се развиват като либерален капитализъм. Има поне още две интересни особености. Първо, **през този период появяващите се нови клъстери са винаги държавен капитализъм**. Такъв е капитализмът на появилия се през 1970 г. Първи „арабски“ клъстер в състав Иран и Сирия, и Първи клъстер на развиващите се страни в състав Алжир, Етиопия, Индия, Ирак. Такъв е капитализмът на появилия се през 1975 г. Втори „арабски“ клъстер в състав – Кувейт. Такъв е и капитализмът на появилия се през 1980 г. Втори клъстер на развиващите се страни в състав Етиопия, Ирак, Йордания, Конго. Втора особеност е, че в този период – след 1970 г., икономиките дори на развити европейски страни като например Швеция (1995 г.), Гърция (1990 г.) и др., явявайки се в качеството си на Втори „западноевропейски“ клъстер, имат характера на държавен капитализъм.

¹ Поставяме кавички на „неолиберални“, защото имаме съмнения в официалната догма, че тези политики са „неолиберални“.

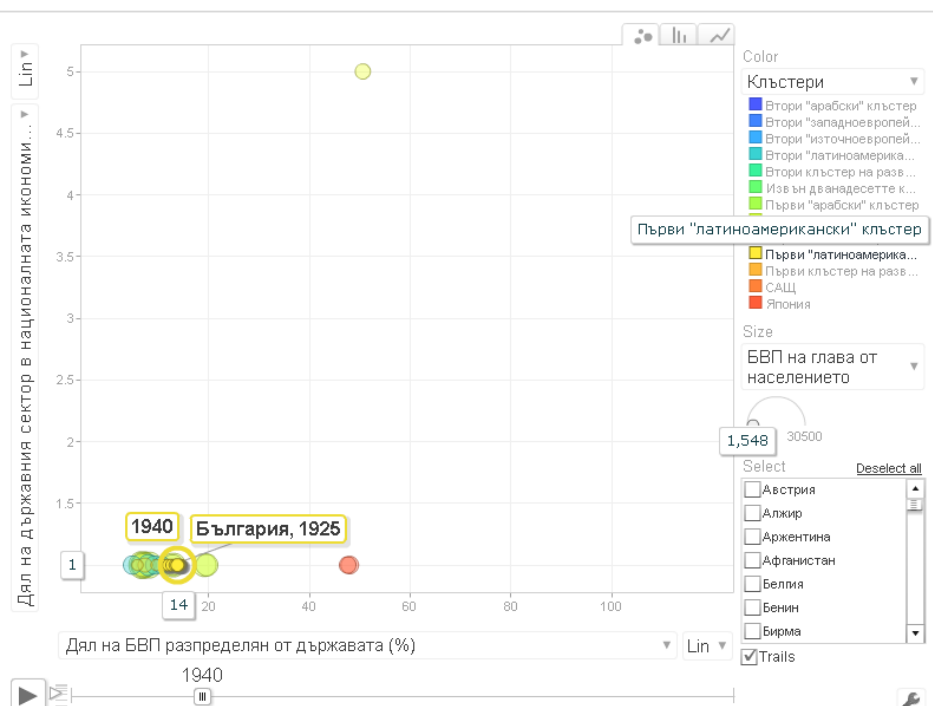
² Изключение е началото на века, когато през 1900 и 1905 г. Първи „латиноамерикански“ клъстер в състав Бразилия се развива като държавен капитализъм.

³ Дори има случаи, когато са значително повече на брой. Например през началната година – 1900 г., от пет клъстера три са държавен капитализъм.

2. Каква е динамиката и промените в начина на производство в България през XX и началото на XXI век, какъв е нейният исторически „поход“ в пространството на либералния и държавния капитализъм?

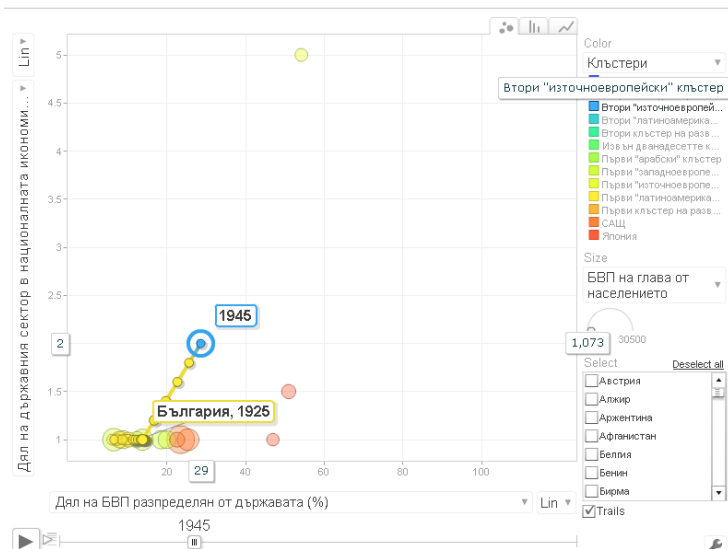
В движението на България по трите изследвани от нас показатели открихме следните периоди:

Първи период – от 1925 до 1940 година:

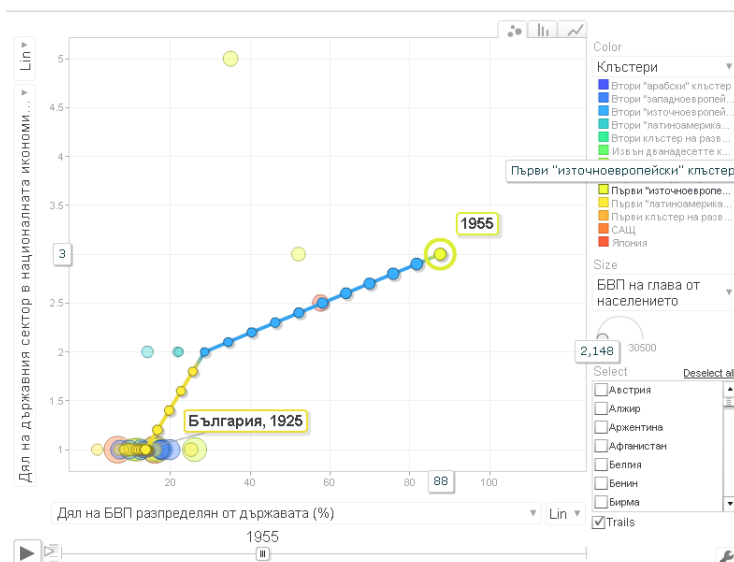

От 1925 до 1940 г. движението на България е много слабо, намира се в долния ляв (либералния) ъгъл на графиката и се движи само хоризонтално. Тоест делът на държавния сектор е между 0% и 20%, а се променя само делът на БВП, разпределян от държавата, но в много тесни граници. През този период България се намира в Първи „латиноамерикански“ клъстер¹.

¹ През 1940 г. освен България в Първи „латиноамерикански“ клъстер попадат още Бразилия, Еквадор, Куба, Мексико и Хондурас.

Втори период – от 1940 до 1945 година:

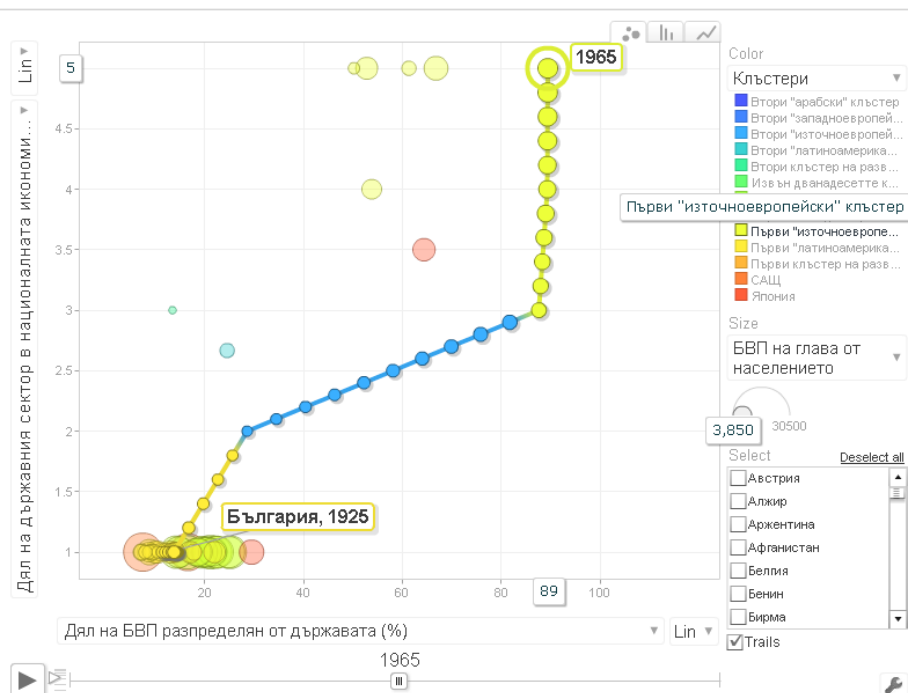
През 1945 г. делът на държавния сектор в националната икономика става между 20% и 40%, като това е съпроводено и с увеличаване на дела на БВП, който се разпределя от държавата. България преминава във Втори „източноевропейски“ клъстер.¹

Трети период – от 1945 до 1955 година:

¹ През 1945 г. България е единствената държава във Втори „източноевропейски“ клъстер.

През 1955 г. делът на държавния сектор в националната икономика достига между 40% и 60%, като имаме много бързо увеличаване на делът на БВП, който се разпределя от държавата. През 1955 г. България преминава в Първи „източноевропейски“ клъстер¹ и е в него до 1970 година.

Четвърти период – от 1955 до 1965 година:

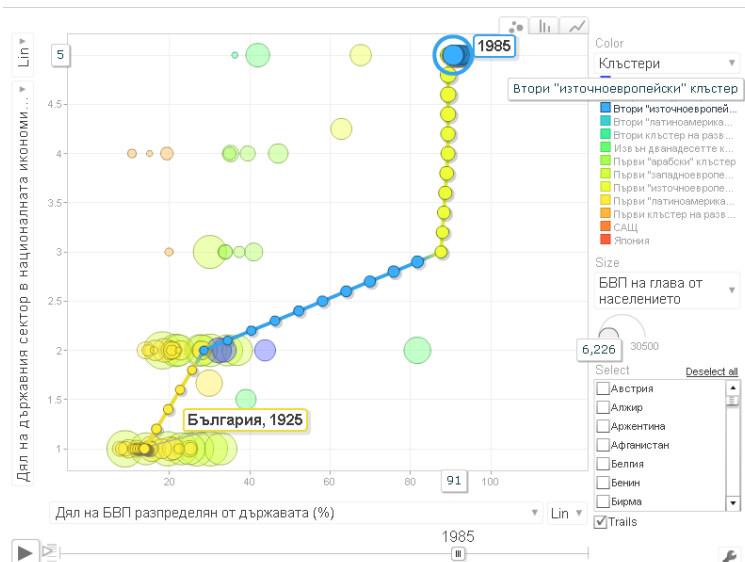

До 1965 г. делът на държавния сектор в националната икономика рязко нараства и става между 80% и 100%. В същото време делът на БВП, разпределян от държавата, се увеличава незначително. България се намира в Първи „източноевропейски“ клъстер.²

¹ През 1955 г. освен България в Първи „източноевропейски“ клъстер попадат още Полша и СССР.

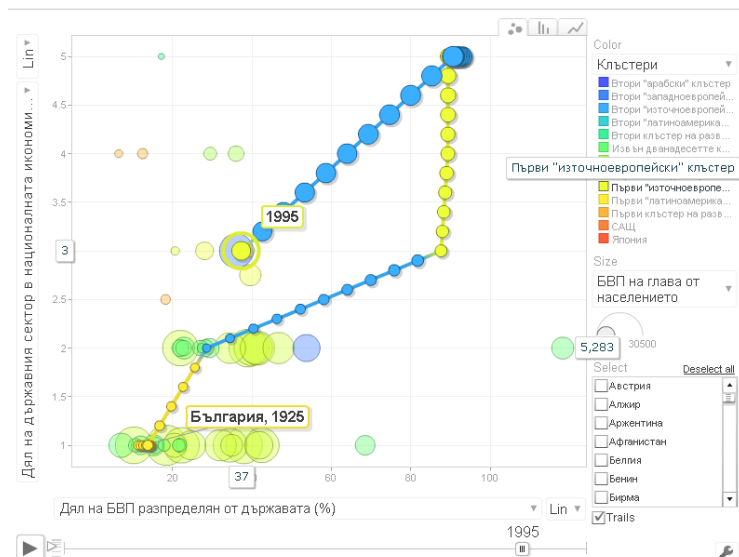
² През 1965 г. освен България в Първи „източноевропейски“ клъстер попадат още Куба, Полша, Северна Корея, СССР и Чехословакия.

Пети период – от 1965 до 1985 година:

До 1985 г. движението на България отново е слабо. Делът на държавния сектор в националната икономика е между 80% и 100%, само делът на БВП, разпределен от държавата, се променя, но незначително. През 1970 г. България преминава от Първи във Втори „източноевропейски“ клъстер¹ и остава там до 1985 година.

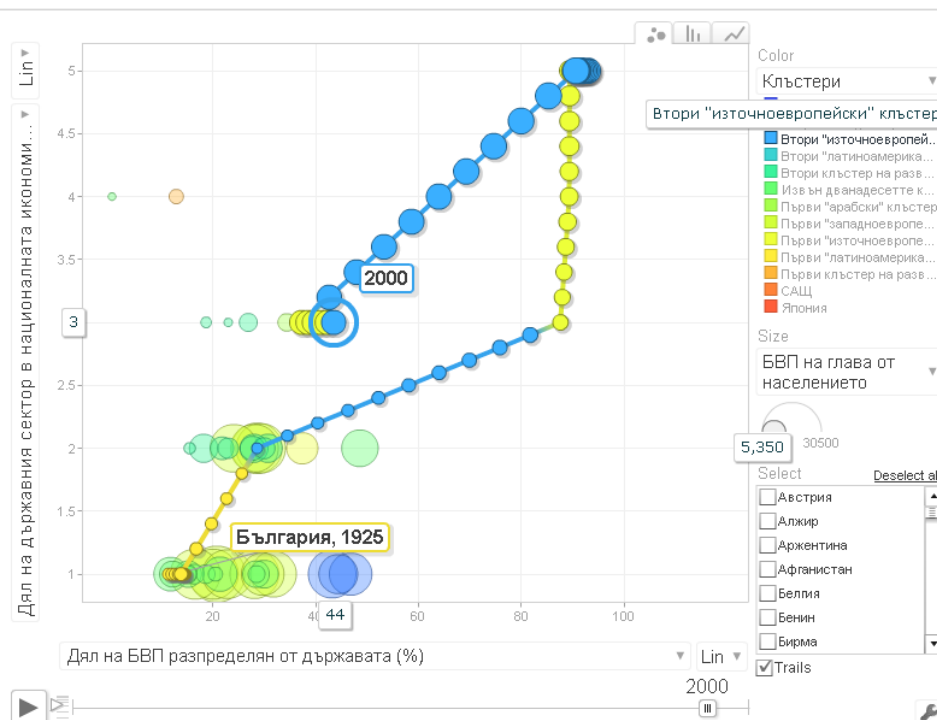
Шести период – от 1985 до 1995 година:

¹ През 1970 г. България е единствената държава във Втори „източноевропейски“ клъстер.

До 1995 г. рязко спадат и делът на държавния сектор в националната икономика, който достига между 40% и 60%, и делът на БВП, разпределян от държавата. През 1995 г. България преминава в Първи „източноевропейски“ клъстер.¹

Седми период – от 1995 до 2000 година:

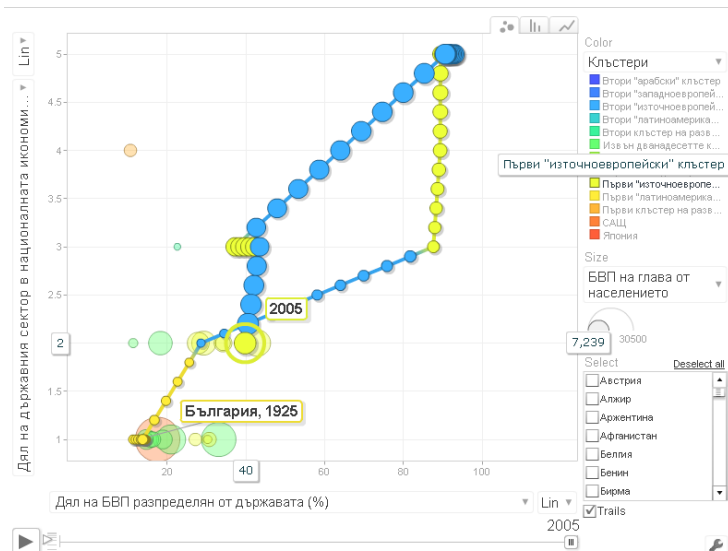

През 2000 г. делът на държавния сектор в националната икономика остава между 40% и 60%, но делът на БВП, разпределян от държавата, се увеличава. През 2000 г. България преминава във Втори „източноевропейски“ клъстер.²

¹ През 1995 г. освен България в Първи „източноевропейски“ клъстер попадат още Алжир, Кения и Русия.

² През 2000 г. България е единствената държава във Втори „източноевропейски“ клъстер.

Осми период – от 2000 до 2005 година:

През 2005 г. делът на държавния сектор в националната икономика става между 20% и 40%, докато делът на БВП, разпределян от държавата, намалява, но незначително. През 2005 г. България преминава в Първи „източноевропейски“ клъстер.¹

Като **обща характеристика за всички периоди** трябва да отбележим, че **третият показател – БВП на глава от населението, непрекъснато нараства.**

За динамиката в начинът на производство на България в заключение можем да отбележим следното:

- От 1925 г., когато се намира в долния ляв ъгъл на **либералното пространство**, България започва движение към горния десен ъгъл на пространството на **държавния капитализъм**. Това продължава до 1985 година. Като от 1945 г. тя вече е в сферата на държавния капитализъм. Този „**исторически поход**“ продължава всъщност до **преврата на 10 ноември 1989 година**.² След това българската икономика започва **движение в обратна посока**. Елементите на присъствие и държавна намеса в икономиката отслабват. От 1995 г. българската икономика вече е друг вид капитализъм. Може да се нарече „корпоративен държавен капитализъм“. При него обемът на държавната собственост е значително по-малък, отколкото при съветския държавен капитализъм. Степента на намеса на държавата в преразпределението на БВП също е значително по-малка.

¹ През 2005 г. освен България в Първи „източноевропейски“ клъстер попадат още Алжир, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария и Чехия.

² Осмеляваме се да твърдим това, тъй като едва след политическия преврат през 1989 г., започва да се води нова икономическа политика, насочена към утвърждаване на друг вид държавен капитализъм. Нашите данни са през петгодишни интервали и не сме събирали информация за междинните години, включително 1989 г., а за България липсват данни за 1990 година.

- Българската икономика има така да се каже „предпочитания“ към двата „източноевропейски“ клъстера. Тоест, капиталистическият начин на производство в България се променя и развива като цяло в синхрон с промените и развитието на другите източноевропейски страни.

- По-голяма част от изследвания период българската икономика е в полето на държавния капитализъм. Което е характерно за развиващите се страни. А е и в контекста на особеностите на националната психология.

- През определени периоди икономическото развитие на България е толкова самобитно, че тя представлява самостоятелен клъстер. Така е например в периода 1970-1985 година.

3. Динамика на икономическите, демографските, социалните и инфраструктурните индикатори.

На втората стъпка описахме клъстерите по набор от 24 индикатори чрез изчисляване на средната стойност по всеки индикатор за всеки клъстер. Получените резултати са представени в Приложение 8 на монографията. Тук представяме резултатите за България по тези индикатори и за тези години, за които има данни.

3.1. Динамика на икономическите индикатори

Разполагаме с данни за „Динамика на БВП на глава от населението (долари)“, „Динамика на годишния темп на прираст на БВП (%)“, „Динамика на дела на БВП, разпределян от държавата (%)“ и „Динамика на дела на държавния сектор в националната икономика“.

Таблица 2. Динамика на БВП на глава от населението (долари)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	1418,8	922,4
1930	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	1746,1	1284,4

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1935	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	1378,6	1235,8
1940	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	1395,6	1548,0
1945	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	1072,7	1072,7
1950					
1955	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	2751,5	2147,8
1960	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	3257,0	2911,7
1965	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	3514,4	3850,0
1970	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	4773,2	4773,2
1975	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	5830,8	5830,8
1980	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	6043,8	6043,8
1985	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	6225,9	6225,9
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	3448,8	5282,8
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д	5349,9	5349,9

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д	5449,1	7239,1

Таблица 3. Динамика на годишния темп на прираст на БВП (%)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	5,5	3,6
1930	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	-0,9	10,2
1935	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	3,3	-4,6
1940	Първи „латиноамерикански“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	0,0	-2,6
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	-22,0	-22,0
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	6,9	7,2

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	6,8	9,5
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	4,8	6,0
1970	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	5,7	5,7
1975	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	8,2	8,2
1980	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	-2,9	-2,9
1985	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	-3,0	-3,0
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	1,7	2,9
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д	5,4	5,4
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д	5,3	6,2

Таблица 4. Динамика на дела на БВП, разпределян от държавата (%)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	10,2	12,7
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	13,3	11,4
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	9,9	14,6
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	10,4	13,8
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	28,6	28,6
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	58,3	87,6
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	60,9	89,3
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	62,4	89,4

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	91,7	91,7
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	92,9	92,9
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	91,1	91,1
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	90,6	90,6
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	31,3	37,3
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д	43,5	43,5
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д	32,9	39,8

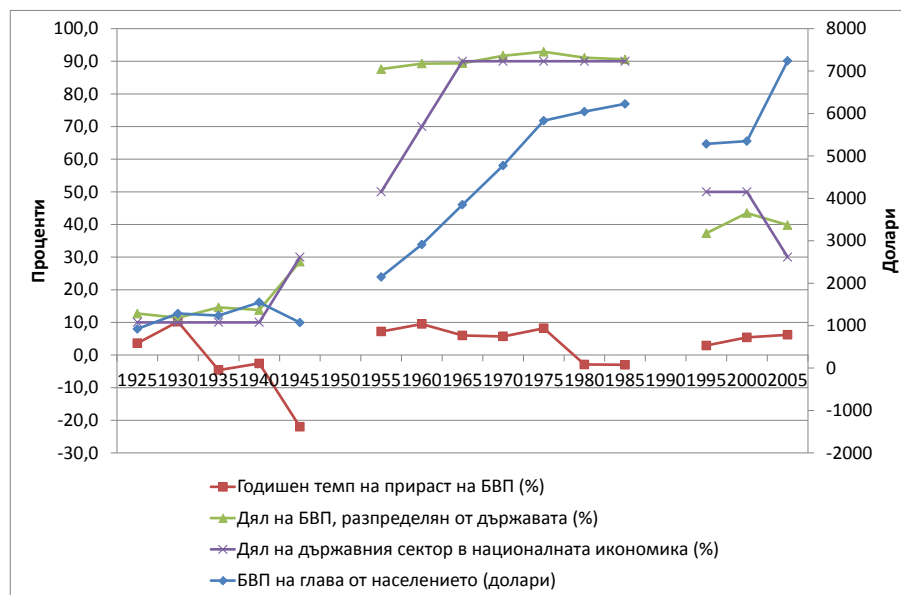
Таблица 5. Динамика на дела на държавния сектор в националната икономика

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	1	1
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	1	1
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	1	1
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	1	1
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	2	2
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	3,7	3
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	4,4	4
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	4,8	5
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	5	5
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	5	5

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	5	5
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	5	5
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	3	3
2000	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	2Д	3	3
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д	1,7	2

Легенда:

- 1 – дял на държавния сектор между 0% и 20%
- 2 – дял на държавния сектор между 20% и 40%
- 3 – дял на държавния сектор между 40% и 60%
- 4 – дял на държавния сектор между 60% и 80%
- 5 – дял на държавния сектор между 80% и 100%

Фигура 3. Динамика на икономическите индикатори за България

Какво може да се каже за динамиката на икономическите индикатори за България и доколко по тези индикатори българската икономика е „близко“ или „далече“ от центъра на съответния клъстер/от средната на клъстера/?

Най-успешното икономическо развитие на България е в периода след установяване на съветския тип държавен капитализъм. До средата на седемдесетте години БВП се увеличава значително и расте с устойчиви темпове. От средата на седемдесетте години, обаче икономическото развитие като цяло не е успешно. Дори през 80-те години има отрицателен растеж на националния доход. От 1995 г. формирацията се нов тип държавен капитализъм – корпоративният държавен капитализъм, въпреки всичките турбуленции в икономиката, създава база за нов растеж на националния доход.

Има периоди, в които поради това, че България е самостоятелен клъстер, тя всъщност е центърът на клъстера – например в периода 1970-1985 година. В другите периоди е различно за различните показатели. Например по показателя „дял на държавния сектор в националната икономика“ тя винаги е близо до средната на клъстера. Но по другите три показателя: „БВП на глава от населението (долари)“, „годишен темп на прираст на БВП (%)“ и „дял на БВП, разпределян от държавата (%)“, българската икономика често е отдалечена от средната на клъстера.

3.2. Динамика на социалните индикатори

Трите индикатора, за които имаме данни, са в сферата на образованието – „Динамика на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)“, „Динамика на учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)“ и „Динамика на студентите в университетите (на 1000 човека от населението)“.

Таблица 6. Динамика на децата в основни и средни училища
(на 1000 човека от населението)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	85,8	118,8
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	116,8	143,8
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	81,6	166,1
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	95,6	163,9
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	131,5	

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	184,1	154,0
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	173,4	152,9
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	136,0	136,0
1975	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	126,0	126,0
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	123,3	123,3
1985	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	138,8	138,8
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	194,9	117,9
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д		
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Таблица 7. Динамика на учителите в основни и средни училища
(на 1000 човека от населението)

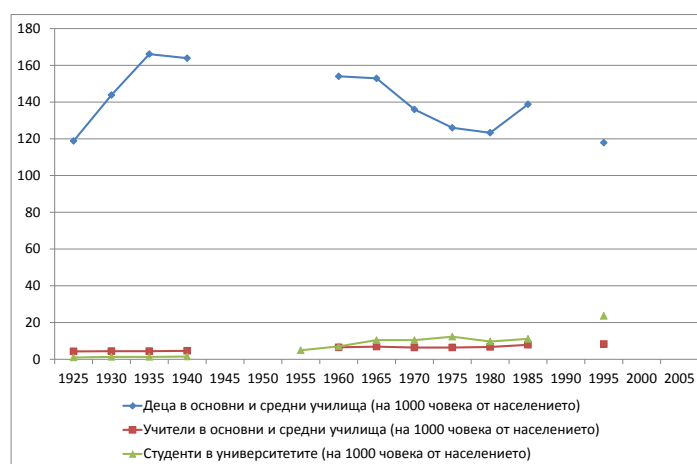
Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	3,2	4,3
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	3,6	4,4
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	2,6	4,4
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	2,7	4,6
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	4,2	
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	6,5	6,5

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	6,9	6,9
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	6,4	6,4
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	6,4	6,4
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	6,7	6,7
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	7,9	7,9
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	8,3	8,3
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д		
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Таблица 8. Динамика на студентите в университетите
(на 1000 човека от населението)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	1,1	1,0
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	1,5	1,3
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	0,7	1,3
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	0,8	1,5
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	5,3	4,9
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	5,9	7,0
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	7,1	10,4

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	10,4	10,4
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	12,3	12,3
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	9,7	9,7
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	11,1	11,1
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	12,8	23,6
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д		
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Фигура 4. Динамика на социалните индикатори за България

Какво може да се каже за динамиката на социалните индикатори за България и доколко по тези индикатори българският капитализъм е „близко“ или „далече“ от центъра на съответния клъстер/от средната на клъстера/?

По два от трите социални индикатори – „Динамика на учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)“ и „Динамика на студентите в университетите (на 1000 човека от населението)“, се забелязва устойчивост и стабилност. Още в периода на либералния капитализъм България има добро ниво, което не се променя в продължение на две десетилетия, на учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)“ и на студентите в университетите (на 1000 човека от населението)“. По-късно, след установяването на съветския държавен капитализъм, броят на учителите и на студентите на 1000 човека от населението се увеличава значително. Това е естествено, тъй като страната се индустриализира с бързи темпове и се нуждае от високо квалифицирана и образована наемна работна сила, технически, инженерен и пр. персонал. Но след като през първата половина на шейсетте години на XX в. е постигнато добро „насищане“ на икономиката с такива кадри, след това – до края на съветския държавен капитализъм, двата индикатора не се променят съществено.

След прехода от съветски към корпоративен държавен капитализъм броят на студентите на 1000 човека от населението се увеличава значително. Но броят на учителите на 1000 човека от населението не се увеличава съществено.

Единият от индикаторите – „Динамика на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)“ има големи „колебания“ в изследвания период. При неговата динамика има ясно изразени **позитивни** и **негативни тенденции**. Позитивна е тенденцията на съществено увеличаване на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) в периода 1925-1935 година. Същото може да се каже и за първата половина на осемдесетте години на миналия век. Но още от 40-те години започва негативна тенденция на намаляване на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението), която продължава до началото на осемдесетте години. След краткотрайния подем в първата половина на 80-те години, през 1995 г. е отбелязан най-ниският брой на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението). На практика той е равен на този през 1925 година.

По два от показателите – „Динамика на учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)“ и „Динамика на студентите в университетите (на 1000 човека от населението)“, в случаите, когато България не е самостоятелен клъстер, разстоянието от центъра (от средната на клъстера) е значително и то в положителна посока. Тоест, независимо дали България е в периода на либералния или държавния капитализъм, по брой на учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) и студентите в университетите (на 1000 човека от населението) ние имаме по-голяма бройка, от средната на нашия клъстер.

По третия индикатор обаче нещата не стоят така. В началния период – на либералния капитализъм, ние имаме по-малък брой деца в основни и средни

училища (на 1000 човека от населението), отколкото средния за нашия клъстер. В периода на съветския държавния капитализъм нещата се „преобръщат“. Ние имаме за 1960 и 1965 г. по-голям брой деца в основни и средни училища (на 1000 човека от населението), отколкото средния на нашия клъстер. Допускаме, че това е свързано със задължителното средно образование в този период и с политиката за създаване на уседналост на значителното ромско малцинство в България. Каква е тенденцията по този показател при корпоративния държавен капитализъм е рано да се каже. Разполагаме с данни само за 1995 година. Данните са неутешителни. При средна бройка за клъстера 194,19 нашата е 117,9.

3.3. Динамика на демографските индикатори

Таблица 9. Динамика на коефициента на раждаемост (промили)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	35,0	36,9
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	34,9	31,4
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	37,8	26,4
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	30,4	22,2
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	24,1	24,1
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	25,0	20,1

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1960	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	20,3	17,8
1965	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	20,3	15,3
1970	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	16,3	16,3
1975	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	16,6	16,6
1980	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	14,5	14,5
1985	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	13,3	13,3
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	8,9	8,6
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д	9,0	9,0
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Таблица 10. Динамика на коефициента на смъртност (промили)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	22,0	19,2
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	18,8	16,2
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	12,6	14,6
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	15,6	13,4
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	16,2	16,2
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	9,0	9,1
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	8,0	8,1
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	7,9	8,2
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	9,1	9,1
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	10,3	10,3

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	11,1	11,1
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	12,0	12,0
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	13,8	12,7
2000	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	2Д	14,1	14,1
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Таблица 11. Динамика на средната продължителност на предстоящия живот (години)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л		
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л		
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л		
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л		

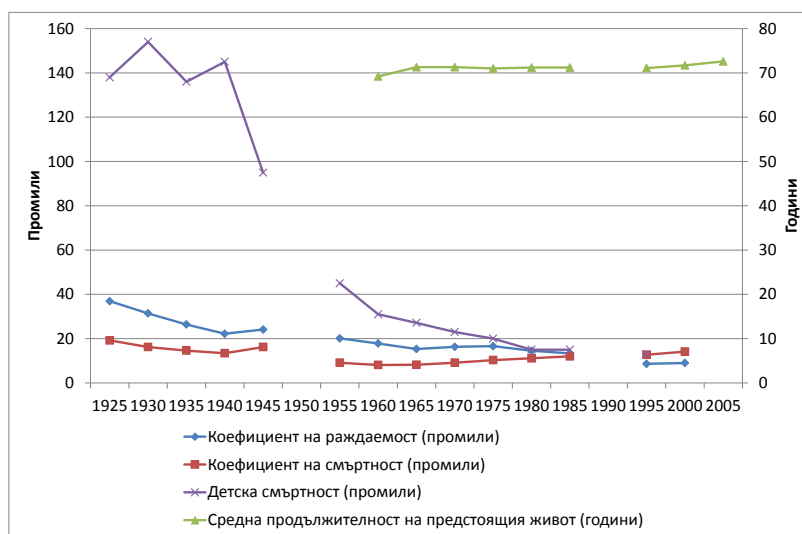
Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					
1955	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д		
1960	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	65,7	69,2
1965	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	70,3	71,3
1970	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	71,3	71,3
1975	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	71,0	71,0
1980	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	71,2	71,2
1985	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	71,2	71,2
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	65,3	71,1
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д	71,7	71,7

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д	71,2	72,6

Таблица 12. Динамика на детската смъртност (промили)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	165,3	138,0
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	118,4	154,0
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	112,3	136,0
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	126,7	145,0
1945	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	95,0	95,0
1950					
1955	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	62,0	45,0
1960	Първи „източноевропейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	36,8	31,0

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	30,6	27,1
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	23,0	23,0
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	20,0	20,0
1980	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	15,0	15,0
1985	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	1Д	15,0	15,0
1990					
1995	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	15,5	13,0
2000	Втори „източноевропейски“ клъстер	България	2Д		
2005	Първи „източноевропейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Фигура 5. Динамика на демографските индикатори в България

Какво може да се каже за динамиката на демографските индикатори за България и доколко по тези индикатори българският капитализъм е „близко“ или „далече“ от центъра на съответния клъстер (от средната на клъстера)?

Индикаторите за детската смъртност (промили) и коефициентът на раждаемост (промили) са **типични като тренд за бързо индустриализиращите се страни**. Детската смъртност спада както в периода на либералния, така и в периода на държавния капитализъм. Същото е характерно и за коефициента на раждаемост. Очаквано е и повишаването на средната продължителност на предстоящия живот. Изненадваща е сравнително устойчивата динамика на коефициента на смъртност (промили).

Негативните и позитивните моменти в демографските показатели можем да видим, когато сравним тези на България със средната за клъстера.

Например коефициентът на раждаемост (промили) за целия период на либералния капитализъм спада с много по-бързи темпове, отколкото средните за клъстера. За периода, когато България е държавен капитализъм и не е самостоятелен клъстер, тези темпове не са така големи, но все пак **коефициентът на раждаемост (промили) на нашата страна е значително по-нисък от средната за клъстера**. Което съвсем не е добре!

За динамика на коефициента на смъртност (промили) може да се каже, че в периода на либералния капитализъм ние имаме по-добри показатели от средната за клъстера (с изключение на 1935 г.). В периода на държавния капитализъм показателите ни като цяло са близки със средните за клъстера.

За динамиката на средната продължителност на предстоящия живот (години) имаме данни само от периода на съветския държавен капитализъм – от

1960 г. насам. Като цяло нашите показатели са по-високи – но с малко, от средните за клъстера.

С изключение на 1925 г. детската смъртност (промили) през целия период на либералния капитализъм в България е по-висока от средната за клъстера. За периода на съветския държавен капитализъм и дори за 1995 г. пък е **по-ниска**, което е добре.

3.4. Динамика на инфраструктурните индикатори

Разполагаме с данни за превозени товари по железниците (тонове на глава от населението), превозени пътници по железниците (на глава от населението) и дължина на железния път(километри на 1000 човека от населението).

Таблица 13. Динамика на дължината на железния път
(километри на 1000 човека от населението)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	0,9	0,4
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	1,0	0,4
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	2,5	0,5
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	0,9	
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	0,7	0,5

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	0,7	0,5
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	0,7	0,5
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	0,5	0,5
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	0,5	0,5
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	0,5	0,5
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	0,5	0,5
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	0,4	
2000	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	2Д	0,5	0,5
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Таблица 14. Динамика на превозените товари
по железниците (тонове на глава от населението)

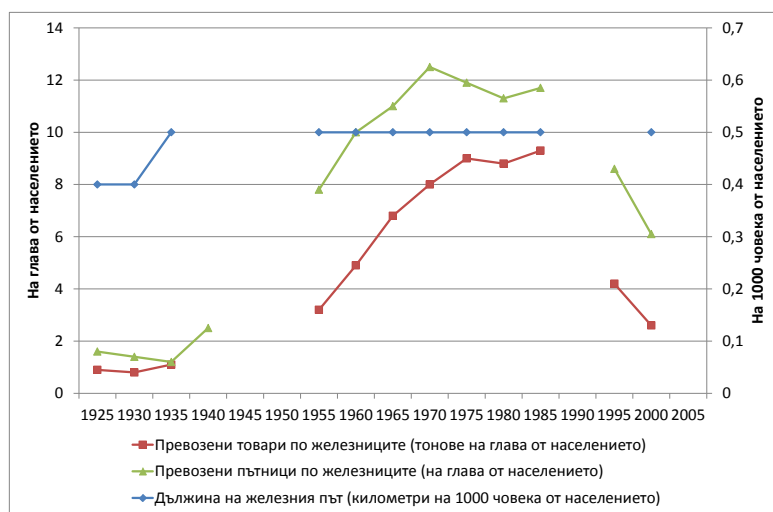
Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	1,0	0,9
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	2,3	0,8
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	0,9	1,1
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	1,5	
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	6,1	3,2
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	9,4	4,9
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	9,0	6,8
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	8,0	8,0
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	9,0	9,0
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	8,8	8,8

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	9,3	9,3
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	1,6	4,2
2000	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	2Д	2,6	2,6
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Таблица 15. Динамика на превозените пътници по железниците (на глава от населението)

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1925	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас, Япония	3Л	6,0	1,6
1930	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Куба, Мексико, Унгария, Финландия, Хондурас, Япония	2Л	7,7	1,4
1935	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Гватемала, Мексико, Хондурас	2Л	2,3	1,2
1940	Първи „латино-американски“ клъстер	Бразилия, България, Еквадор, Куба, Мексико, Хондурас	3Л	2,3	2,5
1945	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д		
1950					

Година	Клъстер	Състав	Степен	Средна на клъстера	Стойност за България
1955	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, СССР	1Д	16,9	7,8
1960	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	22,3	10,0
1965	Първи „източно-европейски“ клъстер	България, Куба, Полша, Северна Корея, СССР, Чехословакия	1Д	18,7	11,0
1970	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	12,5	12,5
1975	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	11,9	11,9
1980	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	11,3	11,3
1985	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	1Д	11,7	11,7
1990					
1995	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Кения, Русия	4Д	6,5	8,6
2000	Втори „източно-европейски“ клъстер	България	2Д	6,1	6,1
2005	Първи „източно-европейски“ клъстер	Алжир, България, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария, Чехия	3Д		

Фигура 6. Динамика на инфраструктурните индикатори за България

Какво може да се каже за динамиката на инфраструктурните индикатори за България и доколко по тези индикатори българският капитализъм е „близко“ или „далече“ от центъра на съответния клъстер (от средната на клъстера)?

Първият индикатор – дължина на железния път (километри на 1000 човека от населението), на практика не променя своята стойност от средата на трийсетте години миналия век. Очевидно тогава е достигната оптималната гъстота на железопътния транспорт. Неговата стойност е близка до средната за клъстера. Има само три случая, в които средната за клъстера е значително по-висока. Това са случаите, когато в клъстера на България са големите по територия и съответно по дължина на пътищата си страни – Бразилия и Мексико (1930, 1935, 1940 година).

Динамиката на втория индикатор – превозени товари по железниците (тонове на глава от населението), се характеризира с бързо увеличение до средата на седемдесетте години. След това се увеличава, но много малко, до средата на осемдесетте години. Следва катастрофален спад. Бързото увеличаване на превозени товари по железниците (тонове на глава от населението) през либералния капитализъм и през съветския държавен капитализъм е естествено явление, характерно за бързо индустриализиращите се страни.

Застоят през следващото десетилетие може да се обясни както с обективни, така и със субективни причини. Обективни фактори са например успешното развитие на морския и речния транспорт, на превоза с камиони-влекачи и пр. Но несъмнено влияние има и субективният фактор. А именно фактът, че в този период съвкупният капиталист – номенклатурата на БКП, вече не изпълняваше ефективно предприемаческите си функции. Катастрофалният спад през „прехода“ се дължи преди всичко на субективни причини. Като цяло в периодите,

когато България не е самостоятелен клъстер, превозени товари по железниците (тонове на глава от населението) у нас отстъпват от средната за клъстера.¹

Подобна е динамиката и на третия индикатор – превозени пътници по железниците (на глава от населението). Причините са същите. При това разликите със средната за клъстера са още по големи, отколкото при втория индикатор.

Обобщавайки, констатираме:

а) Няма съществени разлики в динамиката на икономическите, социалните, демографските и инфраструктурните индикатори в периода на либералния и държавния капитализъм. Тоест, и двата вида капитализъм са органични и естествени за нашето развитие.

б) Самото ни развитие обаче е твърде специфично. Фактът, че България за толкова продължителен период е самостоятелен клъстер, показва самобитния характер на нашето развитие.

в) По почти всички индикатори нашето развитие е близко да средното за клъстера. Има обаче две изключения и те са в негативен план. Първото е растежът на БВП, който в определени периоди е доста под средния за клъстера. Второто изключение е коефициентът на раждаемост, който също трайно е по-нисък от средния за клъстера.

4. Сравнителен анализ на социално-икономическото развитие на България и Гърция

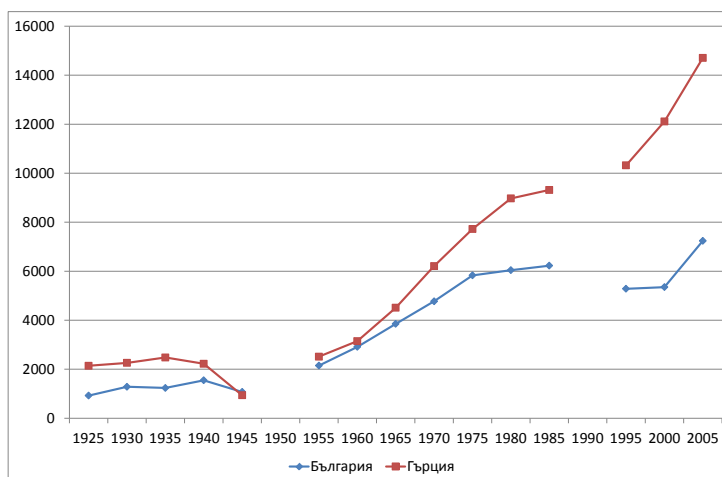
България и Гърция са две съседни балкански страни, със сходна историческа съдба, бит, култура и национален характер. Те са съизмерими по територия и народонаселение. След Втората световна война те принадлежат към различни клъстери на капитализма.² И то не просто различни клъстери, а до 1980 г., включително, клъстери, които се намират на противоположните полюси на либералния и държавния капитализъм. Едва през 1985 г. Гърция става държавен капитализъм, и то най-минимизиран държавен капитализъм (8Д). Ето защо сравнителният анализ на тяхното социално-икономическо развитие е резонен и необходим. Не си поставяме за цел да правим детайлен сравнителен анализ, а да хвърлим един „поглед“ на тяхното социално-икономическо развитие.

За целите на сравнителния анализ между България и Гърция използваме по един индикатор от четирите групи индикатори. Сравнението е направено само за тези години, за които има данни за България, т.е. от 1925 до 2005 г., като липсват данни за 1950 и 1990 година.

¹ Изключение е 1995 година.

² Решаващо значение за прилагането в Гърция на модела на либералния, а в България на държавния капитализъм има разделянето на сферите на влияние между САЩ и Англия, от една страна и СССР, от друга страна. Гърция попада в сферата на влияние на САЩ и Англия, а България – в сферата на влияние на СССР.

4.1. От групата на икономическите индикатори най-важен е БВП на глава от населението, който измерва благосъстоянието

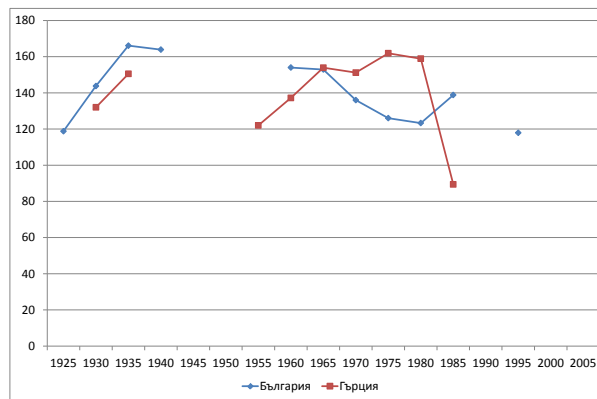

Фигура 7. Динамика на БВП на глава от населението в България и Гърция (долари)

В периода от 1925 г. до началото на Втората световна война БВП на Гърция съществено превишава този на България. След Втората световна война двете страни тръгват на практика от еднакво ниво на БВП. От 1960 г. до 1985 г. растежът на БВП на Гърция е с по-високи темпове, отколкото на България. Този растеж продължава и след 1985 г., докато в България в периода 1985-1995 г. има спад на БВП. През 2005 г. разликата в БВП на България и Гърция е съществена. Въпреки че икономическото развитие на България след Втората световна война до 1985 г. е успешно, може да се твърди, че икономическото развитие на Гърция е по-успешно. В каква степен това се дължи на вида на капитализъм – либералния за Гърция, и държавния за България, е трудно да се прецени. Защото гръцката икономика има съществени предимства от най-различен характер пред българската. Например: много по-дългата и „нарязана“ брегова линия, която позволява развитието на морския транспорт; наличния, много по-обемен от българския, гръцки национален капитал; масираните капиталовложения от Западния блок, безвъзмездните средства по линия на ЕС, мощните постъпления по линия на туризма и изобщо много по-ранното развитие на капиталистическия начин на производство в гръцките земи, отколкото в България и пр.

Но и още нещо – кризата 2008-2012 г. показва рисковете от типа развитие, характерен за Гърция. Защото тя изпадна в много по-тежка от българската фискална, а впоследствие и обща икономическа криза. Така че ние не можем да твърдим, че либералният модел на икономическо развитие, утвърдил се в Гърция, е по-успешен от държавния капитализъм в България.

4.2. В групата на социалните индикатори и трите индикатора са равностойни, но най-дълъг динамичен ред за Гърция има за децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението)

Фигура 8. Динамика на децата в основни и средни училища в България и Гърция (на 1000 човека от населението)

В динамиката на децата в основни и средни училища в България и Гърция (на 1000 човек от населението) ясно се открояват два подпериода. Първият е в началото на изследвания период. Тогава динамиката на този показател в двете страни е еднопосочна – възходяща. След Втората световна война динамиката е реципрочна. Тази реципрочност, според нас, не се дължи на разликата на вида капитализъм, а се дължи на „разминаването“ на демографските цикли в България и Гърция. Тоест, дължи се на несъвпадение, а много вероятно дори и на реципрочност на демографските цикли в България и Гърция. Това, разбира се, е само една хипотеза! Демографските цикли се наслагват върху общия тренд на остаряване на населението. Факт е, че в момента и двете страни се характеризират с намаляване на децата в основни и средни училища (на 1000 човек от населението).

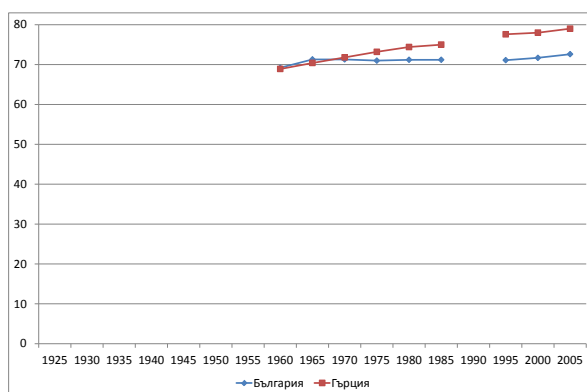
4.3. От групата на демографските индикатори най-важна е средната продължителност на предстоящия живот

Както сме посочили и в монографията си, „това е най-важният, синтетичен показател за смъртността на дадено население. Намира широко приложение при сравнителни анализи. Този показател, за разлика от коефициента на смъртност, е „изчистен“ от влиянието на възрастовата структура, което го прави един от най-важните демографски показатели, намиращи приложение и в социологическите изследвания.“¹

В периода от 1970 до 1990 г. предимство по този индикатор има Гърция. При нея динамиката на средната продължителност на предстоящия живот (го-

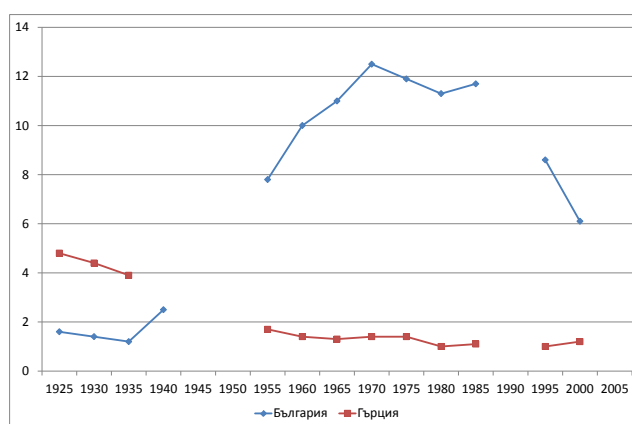
¹ Сугарева, М. Въведение в демографията. Авалон, С., 2004, стр. 84

дини) се увеличава сравнително равномерно и устойчиво. В България след периода на увеличаване 1960-1965 г., следва период – до 1990 г., в който на практика средната продължителност на предстоящия живот (години) остава една и съща. След 1995 г. нарастването в двете страни е с приблизително еднакви темпове. Но изходното ниво на това нарастване е съществено различно. С увереност може да се твърди, че либералният капитализъм в Гърция е създал по добри условия за увеличаване на средната продължителност на предстоящия живот (години), в сравнение с държавния капитализъм в България.

Фигура 9. Динамика на средната продължителност на предстоящия живот в България и Гърция (години)

4.4. В групата на инфраструктурните индикатори и трите индикатора са равностойни, но най-дълъг динамичен ред за Гърция има за превозените пътници по железниците (на глава от населението)

Фигура 10. Динамика на превозените пътници по железниците в България и Гърция (на глава от населението)

От началото на изследвания период – 1925 г., до днешно време трендът на превозените пътници по железниците в Гърция (на глава от населението) е низходящ. В България този индикатор тръгва от по-ниско ниво. Но още през Втората световна война броят на превозените пътници по железниците в България (на глава от населението) става по-голям, отколкото в Гърция. Пикът е през 1970 година. След това започва доста бързо спадане на този показател. Все пак и в началото на XXI век този показател в България е значително по-висок, отколкото в Гърция.

Причина за низходящия тренд на превозените пътници по железниците в Гърция (на глава от населението) е в бързото и успешно развитие на морския и шосейния транспорт през изследвания период. В България в периода на ускорена индустриализация има значително увеличаване на превозените пътници по железниците (на глава от населението). Причината е, че индустриализацията и свързаната с нея урбанизация увеличават пътничкопотока. Този увеличен пътничкопоток се поема от железниците. Но индустриализацията води до подобряване на шосейната инфраструктура и до повишаване на благосъстоянието на населението. Личните автомобили стават достъпни за широки слоеве от населението. Кое то води до намаляване на превозените пътници по железниците (на глава от населението).

Обобщавайки, можем да кажем, че разликите във вида капитализъм – либералния капитализъм в Гърция и държавния в България, не водят до съществени разлики в социално-икономическото развитие на двете страни. По-успешното развитие на Гърция по БВП на глава от населението и по очаквана средна продължителност на живота се дължат по-скоро на географски, исторически и геополитически обстоятелства, а не на предимства на вида капитализъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Начинът на производство в България извършва за периода от 1925 до 2005 г. голям исторически „поход“ в пространството на либералния и държавния капитализъм. Започвайки като либерален капитализъм, още по време на Втората световна война, но най-вече след нея, той твърдо се установява в полето на държавния капитализъм. Причините за това са както от вътрешен, така и от външен характер. След 1985 г. започва обратно движение. Но до 2005 г. начинът на производство в България е все още държавен капитализъм, макар и – така да се каже, силно „отслабен“. Както периодът на либерален, така и периодът на държавен капитализъм, са успешни за социално-икономическото развитие на нашата страна. Сравнителният анализ с Гърция показва, че резултатите от прилагането на двата „модела“ не водят до съществени разлики в социално-икономическото развитие.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Найденов, Г., К. Харалампиев, В. Проданов, П. Пачкова, 2012. Клъстерите на капитализма. Типология и динамика на капиталистическите икономики. ИК – УНСС, С.
2. Българската „социалистическа“ държавна собственост – Политикономически анализ. 2015. ИК-УНСС, С.
3. Сугарева, М., 2004. Въведение в демографията. Авалон, С.

ИСТОРИЧЕСКИЯТ „ПОХОД“ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА В ПРОСТРАНСТВОТО НА ЛИБЕРАЛНИЯ И ДЪРЖАВНИЯ КАПИТАЛИЗЪМ

Резюме:

Изследването използва за методология клъстерния анализ на видовете капитализъм, направен по проект по НИД на УНСС: „Клъстерите капитализъм (типология и динамика на капиталистическите икономики)“, защитен и издаден като монография. Проследяват се историческият „поход“ на българската икономика в пространството на либералния и държавния капитализъм за периода от 1925 до 2005 година. Изследват се икономически, демографски, инфраструктурни и социални характеристиките на българската икономика. Прави се сравнителен анализ на социално-икономическото развитие на България и Гърция.

Ключови думи: капиталистически начин на производство; либерален капитализъм; съветски държавен капитализъм; клъстерен анализ; garminder; БВП на глава от населението; дял на държавния сектор в националната икономика; дял на БВП, разпределян от държавата; пулсации и прескачане на клъстерите.

JEL: C22, C38, N14, N34, N74, P10, P20, P52.

THE HISTORIC „MARCH“ OF THE BULGARIAN ECONOMY IN THE SPACE OF THE LIBERAL AND THE STATE CAPITALISM

Abstract

The research uses as methodology the cluster analysis of the types of capitalism made in a project funded by the SRA of UNWE „The clusters of capitalism (typology and dynamics of the capitalist economies)“ defended and published as a monograph. The historic „march“ of the Bulgarian economy in the space of the liberal and the state capitalism for the period from 1925 to 2005 is studied. Economic, demographic, infrastructure and social indicators of the Bulgarian economy are examined. The comparative analysis of the socio-economic development of Bulgaria and Greece is made.

Key words: capitalist way of production; liberal capitalism; soviet state capitalism; cluster analysis; gap minder; GDP per capita; share of public sector in the national economy; share of GDP distributed by government; fluctuation and jumping of the clusters.

JEL: C22, C38, N14, N34, N74, P10, P20, P52.